

ER EUROPEERE REDDE FOR Å SE SEG I SPEILET? Vestens kultur sett fra et afrosentrisk ståsted

*Christian Stokke
Hovedfag UiO*

“Dere ser jo rasisme i alt, dere”. (Kritikk mot Afrikan Youth in Norway, 2003)

“Until the color of a man’s skin is of no more significance, we Africans will fight”. (Haile Selassie I, sitert av Bob Marley i ‘War’)

Det siste Afrika trenger for å komme videre, er en intelligentsia som er mest opptatt av å massere sin egen offerrolle”. (Thomas Hylland Eriksen 2002a)

“Emancipate yourself from mental slavery, none but ourselves can free our minds”. (Bob Marley, ‘Redemption Song’)

Innledning

Hvordan oppleves Vestens kultur fra et afrikansk ståsted? Og hvordan forholder vi oss til den afrosentriske kritikken av Vesten? Med utgangspunkt i mitt eget feltarbeid blant Rastafari, ønsker jeg å se nærmere på hva kritikken består i. Jeg vil oppfordre antropologer til å ta denne kulturkritikken på alvor, fordi vi kan lære noe om hvordan vår egen kultur oppfattes av andre, hvorfor den oppfattes slik, og forhåpentlig hvordan vi kan forbedre vår relasjon til Afrika og afrikanere.

Eurosentrisme i norsk antropologi

I en artikkel i Morgenbladet, representerer Thomas Hylland Eriksen (2002a) et syn som nærmest latterliggjør afrikanere i stedet for å ta dem på alvor. Han omtaler den afrikanske unionen som et begrep uten referanse i virkeligheten, et rent luftslott, og hevder at afrikanske ledere nå innser at det er verre for Afrika å ikke bli utbyttet av Vesten enn å bli det. Likevel klager han over den aggressive anti-europeiske holdningen blant afrikanske intellektuelle, og deres ideologiske overbevisning om at Afrikas tragedier direkte eller indirekte er Vestens ansvar. Han avslutter med å kritisere afrikanere for å bygge sin identitet på å være anti-europeiske. Det faller ham tydeligvis ikke inn at afrikanere muligens har gode grunner for å gjøre som de gjør, og enda bedre grunner for å være anti-europeiske. I stedet representerer han et syn om at vi europeere vet best hva afrikanere bør gjøre, i klassisk eurosentrisk stil. En av de mest profilerte norske antropologene representerer her Vestens kulturelle arroganse, noe som understreker nødvendigheten av å sette den afrosentriske kritikken på dagsorden. Thomas Hylland Eriksens artikkel vi-

ser samtidig at også norsk antropologi rammes av de afrosentriske aktivistenes kritikk av Vestens kultur.

Artikkelens oppbygning

Først vil jeg presentere empiri fra mitt eget feltarbeid blant Rastafari, som er en del av den afrosentriske bevegelsen. Så vil jeg presentere noen psykologer og en antropolog som bekrefter dette perspektivet. De afrosentriske psykologene Frantz Fanon (1967), Na’im Akbar (1996) og Amos Wilson (1993) har analysert kulturimperialismen fra et psykologisk perspektiv, og undersøker hvorfor afrikanere internaliserer europeisk kultur. Den afrosentriske antropologen Marimba Ani (1994) analyserer europeisk kultur, og undersøker fra et antropologisk perspektiv hva som gjør denne kulturen så dominerende.

Begrepsavklaring

Begrepet “svarthetrefererer til den sosiale konstruksjonen av en fysisk karakteristikk, hudfarge. Ideen om svarthet er i utgangspunktet sosialt konstruert av hvite europeere, men oppleves som objektivt gitt av de svarte. Det er en identitet som afrikanere blir tilskrevet av hvite europeere, om de vil eller ikke. Fordi den globale sosiale strukturen er rasistisk, deles erfaringen av svarthet av de fleste mennesker av afrikansk avstamning, riktignok i ulik grad. Svarthet som en meningsfull analytisk kategori kan derfor defineres gjennom erfaringen av rasisme.

Begrepet svarte kan her brukes synonymt med afrikanere, og innbefatter mennesker av helt eller delvis afrikansk avstamning, enten de er afrikanere i Afrika, afrikanske innvandrere i Vesten, eller etterkommere etter afrikanske slaver i Amerika. Sistnevnte kategori kalles også afrikanere i diaspora, og hoveddelen av mine informanter tilhører denne kategorien.

Rastafari er en afrosentrisk bevegelse blant afrikanere i diaspora. Den hadde sin opprinnelse på Jamaica, men har nå spredt seg til store deler av Karibia, og finnes også i mindre grupperinger i Amerika, Europa og Afrika. Jeg vil unngå å definere bevegelsen som enten religiøs eller politisk, fordi den omfatter begge sfærene. Innad i bevegelsen er det også ulike retninger med ulike fokus. Den er både tradisjonelt afrikansk, og en svart reaksjon på den hvite imperialismen og rasismen. Dette gjelder den afrosentriske bevegelsen som helhet, men det åndelige aspektet står mer sentralt i Rastafari.

Afrosentrismen kan defineres som et perspektiv som setter Afrika i sentrum. Verden forstås med utgangspunkt i de svartes erfaring eller erfaringen av svarthet.

Afrosentrisme er en reaksjon mot eurosentrisme, men som vi skal se etter hvert, er disse to perspektiv ikke likestilt. Mens eurosentrismen er et redskap hvite bruker for å dominere verden, er afrosentrismen de svartes redskap for frigjøring fra denne dominansen.

Mitt eget feltarbeid

Jeg har gjort feltarbeid på et diskusjonsforum tilhørende Rastafaribevegelsen, på internett. Forumet drives fra Trinidad, mens deltakerne hovedsakelig er fra Nord-Amerika og Karibia, men også fra Afrika, Europa, Australia og Latin-Amerika. Forumet fungerer som et tilbud til svarte mennesker i Karibia, USA, og resten av verden, der disse kan dele sine erfaringer med vestlig rasisme og imperialism, og diskutere strategier for hvordan de kan forholde seg til denne undertrykkingen på en konstruktiv måte som kan bidra til frigjøring. Rastafari er en slik måte, men det finnes mange ulike perspektiver innenfor den afrosentriske bevegelsen som er representert på dette forumet.

På tross av at de svartes erfaring av rasisme er det sentrale utgangspunktet for kunnskap på forumet, er omtrent halvparten av deltakerne hvite Rasta med varierende grad av forståelse for den svarte erfaringens politikk. Samhandlingen mellom hvite og svarte på forumet gjenspeiler dermed den globale strukturen mellom svarte og hvite. Den samme kulturelle arrogansen som ofte vises av hvite i globale relasjoner, manifesterte seg nemlig også i samhandlingen mellom hvite og svarte på selve forumet.

For mange såkalte hvite Rasta er forumet et sted der de kan diskutere Rastafari som en slags hobby, med fokus på Bob Marley, reggaemusikk og marihuana. For de svarte derimot, handler det om langt viktigere ting, nemlig hvordan de skal overleve i en verden dominert av hvitt overherredømme og eurosentrisk kulturell arroganse. Rasismens ofre diskuterer på grunnlag av sin egen erfaring strategier for kulturell frigjøring og personlig utvikling, mens mange hvite bruker forumet for å avlære seg sin egen ubevisste, internaliserte rasisme.

Typiske diskusjoner på forumet

Jeg skal nå kort gjengi en typisk diskusjon på forumet. Den følgende diskusjonen er en syntese av en rekke diskusjoner mellom svarte og hvite, og tjener som et empirisk eksempel på typisk interaksjon mellom svarte og hvite. Diskusjonen åpnes av en ny deltaker, en ung, hvit engelskmann som skriver:

Jeg har observert mange diskusjoner her om hvorvidt hvite kan være Rasta, og hvorvidt de føler det samme som svarte Rasta. Jeg blir så oppgitt over at dere alltid skal krangle om rasespørsmål. Slutt å skape splittelse og negativitet! Saken er den at hvis du følger Haile Selassie [Etiopias keiser 1930–1974, av mange Rasta ansett som Afrikas

freiser], så spiller hudfarge ingen rolle. Selassie sa: *“The colour of a man’s skin is of no more significance”* [sitert av Bob Marley i sangen ‘War’]. Menneskehetens opprinnelse var i Afrika, vi er alle afrikanere. Rastafari handler om fred og kjærlighet mellom alle mennesker. Jeg prøver å ikke se hudfarge. . .

En ung, svart kvinne som nå bor i USA etter å ha måttet flykte fra sitt hjemland, D. R. Kongo, svarer. Hun er en av moderatorene på forumet (en som overvåker diskusjoner på internettforum for å se at retningslinjer følges). Hun skriver:

Jeg blir forbanna på alle disse såkalte hvite Rasta som prøver å fortelle oss hva Rasta bør være. De oppfører seg akkurat som de hvite har gjort siden kolonitidens morgen, kommer her og skal fortelle oss svarte hvordan vi skal leve våre liv. Mine svarte brødre og søstre blir daglig utsatt for rasisme fra dere hvite. Ikke kom her og lat som hudfarge ikke spiller noen rolle. Rastafari er en svart bevegelse, skapt av svarte for å frigjøre svarte. Og nå vil dere hvitinger ta Rasta fra oss også? Nei! Rasta er svart, svart, svart!

Nå svarer en hvit kvinne i 40-årene, som selv modererer et relatert forum om europeiske røtter. Hun er lærer på en videregående skole i USA, der hun også forsøker å bevisstgjøre elevene sine om rasespørsmål. Hun prøver å forklare:

Å forvente å bli tatt imot med åpne armer uansett hvor man går, uten å vise den minste respekt, vitner om hvithetens privilegium. Vi hvite som oppsøker Rastafari er her for å lære, ikke lede. Å lytte til de svartes erfaring, kan bevisstgjøre oss om den ubevisste rasismen i vår kultur. Jeg vet det er en lang og vanskelig prosess å gi slipp på våre hvite privilegier, men det er i vår egeninteresse. Det finnes nemlig en plass for hvite i Rastafari, i den åndelige dimensjonen. Men hvis vi ønsker å utvikle oss åndelig i Rastafari, må vi ta et oppgjør med våre egne overlegenhetskomplekser, og være litt ydmyke. . .

Den hvite engelskmannen svarer nå:

Jeg beklager at jeg ikke viste respekt. Unnskyld! Men hva var det egentlig jeg sa som var respektløst? Jeg prøvde bare å komme med et synspunkt, at hudfarge burde være irrelevant fordi det ikke har noen betydning ifølge Selassie. . .

Nå svarer en svart mann i 40-årene, som er med og driver senteret på Trinidad som driver nettstedet, og startet opp forumet. Han ønsker å forklare:

Gang på gang kommer det såkalte hvite Rasta hit og ønsker anerkjennelse fra svarte.

Samtidig er de ikke villige til å ta et oppgjør med den ubevisste rasismen de sprer gjennom sin hvite arroganse og uvitenhet om hvordan det er å være svart og bli utsatt for rasisme hver eneste dag. Det er en nødvendig forholdsregel for oss å ikke stole på hvite som taler fine ord. Historien viser at de har lurt oss så mange ganger før. Vår søster fra Kongo er i sin fulle rett til å være forbannet etter alt hun har opplevd. Forresten har du tatt Selassies ord ut av kontekst. Han sa i talen sin: *“Until the color of a man’s skin is of no more significance than the color of his eyes, until that day, the dream of lasting peace, world citizenship, rule of international morality, will remain but a fleeting illusion, to be pursued but never attained. Until that day, we Africans will fight, we find it necessary, and we know we shall win, as we are confident in the victory of good over evil. . .”* Jeg tror ikke Selassie refererte til de hvites rett til å bli Rasta. Du skjønner, vi afrikanere har viktigere ting å bekymre oss for!

Erfaringens betydning

De fleste hvite deltakere som er nye på forumet er relativt uvitende om rasisme, rett og slett fordi de aldri har erfart den selv og følt den på kroppen. Mange tror at rasisme er et historisk problem som ikke eksisterer lenger etter å ha blitt vedtatt avskaffet. Når svarte deltakere da fortsatt insisterer på hvor viktig det er å diskutere rasisme, blir de kritisert av de hvite for å skape splittelse blant Rastafari. De svarte opplever dette som at de hvite ønsker å sette agendaen for hva som skal diskuteres og definere hva Rastafari er. Mange svarte deltakere blir forståelig nok rasende på hvite som ignorerer de svartes daglige erfaring av rasisme, og attpåtil er så arrogante at de forteller svarte hva som skal diskuteres på deres eget forum.

De fleste hvite som har vært på forumet i litt lengre tid, diskuterer rasisme ut i fra egen erfaring, og synes det er mye å lære av de svartes erfaring. En viktig lærdom er hvor dypt rasismen stikker. Åpenbare rasistiske kommentarer er et mindre problem enn den implisitte og ubevisste rasismen som skjuler seg i språk og holdninger, i vår kulturelle tenkemåte og i vår atferd. Denne blir synlig for hvite hvis de blir konfrontert av svarte som reagerer på den. Dette gjelder for eksempel den kulturelle arrogansen som gjør at hvite tror at de kan snakke på vegne av alle mennesker, at de vet best og derfor kan ta avgjørelser for andre. Disse tingene tar vi ofte for gitt i Vesten. Vi forventer alltid å bli lyttet til, respektert og sett opp til. Denne arrogante holdningen skyldes vår privilegerte status som hvite i et system som kanskje best kan beskrives som global apartheid. Vi opplever lite diskriminering, vi har relativt god økonomi, vi kan stort sett gjøre hva vi vil i

livet. Dermed utvikler vi en holdning om at det er en rettighet å gjøre som vi vil, uansett om dette går ut over andre mennesker. Dette kalles det “hvite overlegenhetskompleks”. Det leder oss samtidig til å tro at vi vet best hvordan verden henger sammen, vi hvite tar det som en selvfølge at vi forstår bedre hva som skjer i Afrika enn afrikanere selv. Vi tror til og med at vi vet mer om rasisme enn hva svarte gjør, selv om de fleste svarte kan fortelle om daglige erfaringer med rasismen, mens mange hvite ikke synes den er verdt å diskutere en gang.

Selv om hvite deltakere har deltatt på forumet en stund, viser de fortsatt av og til en ubevisst kulturell arroganse, som ofte påpekes av svarte på forumet. Dermed går mange hvite inn i en gradvis bevisstgjørings- og avlæringsprosess. Også liberale hvite som hevder at alle mennesker er likeverdige, viderefører ofte denne kulturelle arrogansen. Vi har alle internalisert den ubevisste rasismen som ligger dypt i den vestlige kulturelle logikken. Også mange svarte har internalisert den samme hvite rasismen, som hos dem fører til mindreverdigheitskomplekser. Bruk av kremer som bleker huden og kurer som glatter ut håret er vanlig blant svarte som har lært at alt afrikansk er stygt og som forsøker å leve opp til et hvitt skjønnhetsideal. En av de mange sterke talsmenn og kvinner for svart erfaring på forumet, er kvinnen fra Kongo. Det hun ber oss hvite om, er at vi slutter å fortelle afrikanere hvordan de skal tenke og føle. Vi er ikke i deres hud og derfor har de fleste av oss ingen anelse om hvordan det oppleves å leve i fattigdom, å bli umenneskeliggjort, å miste sine navn, røtter og tradisjoner. I stedet blir vi bedt om å anerkjenne afrikanernes egen beskrivelse av deres virkelighet, og slutte å hevde at slike spørsmål ikke er viktige å diskutere. Dette empiristiske synet på kunnskap dominerer på forumet, i motsetning til det rasjonalistiske syn som fremmes av mange hvite. De svarte hevder at deres erfaring gir dem et bedre utgangspunkt for kunnskap om verden enn hvite kan oppnå gjennom sin rasjonelle tenkning.

Dette samsvarer med ståstedsepistemologien, som hevder at i sosiale strukturer som er lagdelt på grunnlag av rase, klasse eller kjønn, har de undertrykte en mer fullstendig forståelse av verden enn de privilegerte. De svarte har tilgang til begge perspektivene, og dermed et bedre utgangspunkt for å si noe om den objektive virkeligheten enn privilegerte hvite har. Dette er fordi de svarte har internalisert den eurosentrisk, hegemonisk kulturelle ideologien, men erfarer verden fra et svart ståsted. Resultatet er det paradokset at de har internalisert den samme kulturelle ideologien som undertrykker dem. Dette fenomenet blir kalt falsk bevissthet, og gjelder kanskje spesielt lyshudete svarte som ofte står i en mellomposisjon i forhold til rasismen. På den ene siden er de selv ofre for rasisme fra hvite, mens de på den andre siden viser den samme kulturelle arrogansen overfor mørkere personer. Lyshudete svarte har generelt høyere sosial status enn mørkhudete svarte både i Karibia og USA. Derfor understrekes det på forumet at

de mest undertrykte, som regel de med mørkest hud, er best kvalifisert til å lede en svart frigjøringsbevegelse. Dette har ingenting å gjøre med omvendt rasisme, men kan sammenlignes med at kvinnebevegelser ledes av kvinner, og arbeiderbevegelser av arbeidere.

Hvorfor aksepterer afrikanere den eurosentriske versjonen av virkeligheten?

Ulike afrosentriske forskere har gitt ulike svar på dette spørsmålet. Den afroamerikanske psykologen Na'im Akbar (1996) kaller fenomenet "mentalt slaveri", og ser det historiske slaveriet som den viktigste hendelsen som har formet afroamerikansk mentalitet. Den fysiske avmakten som slavetilværelsen innebar, ble internalisert i form av mindreverdighet. Minnene om slaveriet har så blitt kroppsliggjort og videreført gjennom generasjoner. Det mentale slaveriet karakteriseres av et negativt selvbilde, som bygger opp lojalitet til europeiske interesser som virker ødeleggende på afrikansk kultur. Samtidig lever afroamerikanerne under en illusjon av frihet, og forventes å være takknemlige for at de ikke lenger er slaver. Blant de mange mentale trekkene som kan relateres til slaveriet er afroamerikanernes negative forhold til arbeid, som fortsatt forbindes med slaveri, et negativt forhold til eiendom, som sjelden er deres egen, mistro til egne ledere som under slaveriet ble sett på som opprørere og kunne bringe dem i fare, og klovnerollen der de hvite underholdes for å gjøre dem mer medgjørlige. Også den mislykkede familiestrukturen, den enorme trangten til frihet og fokuset på maskulinitet i Karibia, som har blitt beskrevet av antropologer, kan relateres til den historiske erfaringen av slaveriet.

Psykiateren Frantz Fanon (1967) analyserer hvorfor afrokaribiene bærer "hvite masker", og lokaliserer årsaken i den økonomiske mindreverdighetsfølelsen som kolonialismen frembringer. Fanon beskriver hvordan det i karibiske samfunn settes likhetstegn mellom hvit og rik, og at de svarte derfor forsøker å bli mer europeiske enn europeerne selv i sine forsøk på å unnsnippe fattigdommen. Når de mislykkes, fører kombinasjonen av individualistiske og rasistiske ideologier til at de skylder på seg selv og sin rase, og internaliserer mindreverdigheten. Mens det er kolonisystemets natur som gjør at de europeiske kolonialistene raskt tilegner seg sosiale posisjoner som rike og mektige, framstiller de det selv som om de har oppnådd sine posisjoner på grunn av personlige evner. Hos afrikaneren, som opplever at det bare er de hvite som har de rette personlige evnene til å bli rike, frembringer dette en følelse av mindreverdighet der rasismen internaliseres og afrikaneren ønsker å bli hvit så sterkt at han hater sin egen svarthet. Mindreverdigheten skyldes ifølge Fanon opprinnelig den økonomiske faktoren, men opprettholdes psykologisk. Han konkluderer med at både de svartes mindreverdighetskompleks og de hvites overlegenhetskompleks representerer nevrotiske tilstander.

En annen afroamerikansk psykolog, Amos Wilson (1993), legger vekt på den eurosentriske historieskrivningen, som konsekvent utelater afrikanere eller fremstiller dem negativt, mens den vektlegger Europas storhet. Dermed utvikler afroamerikanere en "falsk bevissthet", der de tenker i samsvar med europeiske interesser fordi de har lært historien fra et eurosentrisk perspektiv, mens de er uvitende om sin egen historie. Den eurosentriske versjonen av historien rettferdiggjør undertrykkningen av afrikanere i tillegg til å bidra til at afrikanerne glemmer sin egen historie. Wilson viser hvordan historieskrivning former grupper og individers psykologi, og hvordan eurosentrisk historie som mytologi skaper historisk glemsel hos afrikanere for å ta fra dem deres kulturelle ressurser for å utvikle seg selv. Videre viser han forholdet mellom gjenoppdagelsen av afrikansk historie og afrikanernes kulturelle blomstring og frigjøring. Hvorvidt afrikanernes bidrag til menneskehetens utvikling får sin rettmessige plass i historiebøkene, er derfor ikke et bagatellmessig teoretisk spørsmål uten reelle konsekvenser. Tvert imot legger historiebøkene i stor grad grunnlaget for hva vi anser som sant. Vår kunnskap om verden danner igjen utgangspunkt for våre holdninger og handlinger.

Kulturimperialisme eller kreolisering?

Ofte møtes afrosentriske teorier med kritikk om at kulturelle essenser har utspilt sin rolle i en moderne verden der folk har hybride kulturelle identiteter. Men det faktum at den afrikanske kulturen i diasporaen har blitt kreolisert, og at mange afrikanere i diasporaen identifiserer seg med både den afrikanske og den europeiske kulturen, betyr ikke at kulturene forstås som likeverdige. Som vi har sett opplever mange av disse menneskene en identitetskonflikt, der de føler tilhørighet til det afrikanske, men forsøker å undertrykke afrikanskheten fordi det europeisk-dominerte storsamfunnet diskriminerer mot den. For å forstå kulturell hybriditet og splittede identiteter, må maktforholdene analyseres. Ulike afrosentriske teoretikere har fokusert på ulike former for makt, eller ulike aspekter ved den europeiske kulturimperialismen mot afrikanere. Na'im Akbar (1996) vektla slaveriets rolle, Frantz Fanon (1967) vektla økonomiske forhold, mens Amos Wilson (1993) understreket kunnskapens rolle. Vi står dermed igjen med en kompleks og mangeartet, men likevel konsistent og kontinuerlig, opplevelse av imperialistisk undertrykking av afrikanere.

Falsk bevissthet inntreffer når en gruppe overtar en annen gruppes kosmologi på grunn av sistnevntes økonomiske eller politiske overlegenhet. Europeere tror at de vet best hva som er i afrikanernes interesse, og mange afrikanere aksepterer europeerens ord som en objektiv sannhet, på grunn av dennes høyere sosiale status. Denne antatte sannheten vil da være basert på europeernes interesser og erfaringer, og i beste fall ig-

norere afrikanernes interesser. I verste fall vil den være i direkte opposisjon til de svartes interesser, noe som er tilfellet når afrikanere tror på myten om den hvite sivilisasjons overlegenhet, som innebærer deres egen primitivitet og mindreverdighet. For å bryte ut av den falske bevisstheten, eller det mentale slaveriet, må man bevisstgjøre seg, noe som er en vanskelig prosess som hver enkel er nødt til å gjøre selv. Europeere hevder at deres kunnskap er universell, slik at de utdanner afrikanere til å bli eurosentrisk. Under kolonitiden var det opplagt at afrikanere ble påtvunget en eurosentrisk utdanning. Det er kanskje litt mindre opplagt for oss europeere at vi gjør det samme i dag, men Vestens overlegne posisjon i verden, både økonomisk, teknologisk og militærpolitisk, påvirker også hvordan folk i andre kulturer forholder seg til vestlig kunnskap. Mange ser vestlig kunnskap som nøkkelen til rikdom og makt, og deres vurdering av vestlig kultur er sterkt preget av maktforholdene. Et annet aspekt ved kulturimperialismen er at vi utgir vår kunnskap for å være objektiv, slik at det blir vanskelig for mange i andre kulturer å se at denne kunnskapen ikke er i samsvar med deres interesser.

Europas kulturelle logikk

Vestens kultur skiller seg ut fra andre kulturer på noen fundamentale måter. Mens de fleste kulturer, inkludert afrikanske, har et spiritualistisk syn på verden og en kollektivistisk sosial struktur, dominerer et materialistisk verdenssyn og en individualistisk sosial struktur i europeisk kultur. Dette representerer grunnleggende forskjellige kulturelle logikker. I ikke-europeiske kulturer er det først og fremst spiritualiteten som definerer mennesket. I Europa, derimot, har det rasjonelle blitt splittet fra det emosjonelle, og fornuften har blitt opphøyd til å skulle kontrollere følelsene. Denne splittelsen kan historisk spores til gresk filosofi, som av europeere gjerne anses som grunnlaget for selve *tenkningen* som sådan. Siden opplysningstiden har rasjonalismen, individualismen og materialismen i større og større grad dominert europeisk tenkning og kultur, parallelt med at Europa har kolonisert resten av verden. Som resultat er det ofte vanskelig for europeere å forstå afrikaneres vektlegging av åndelig og følelsesmessig kontakt med forfedrene. Afrikanere i diasporaen har på grunn av slaveriet blitt avskjært fra kontakten med forfedrene og deres jord i Afrika, og dette faktum bør ikke undervurderes hvis man vil forstå alvoret i Afrikas holocaust. Afrosentrisk teoretikere kaller dette *ma'afa*, som betyr 'den store ulykken' på swahili, og som refererer til den transatlantiske slavehandelen og dens konsekvenser for afrikanerne.

Mens afrikanske kulturer i varierende grad har mistet sin grunnleggende verdiorientering etter møtet med Europa, har den europeiske kulturen bevart sine kulturelle verdier i veldig stor grad. Det er først og fremst mennesker fra ikke-europeiske kulturer som internaliserer vår materialistiske kultur, vår individualistiske

tenkemåte, og vår vitenskapelige rasjonalitet, mens europeerne i sin framskrittssiver har forkastet fundamentale menneskelige verdier som åndelighet og fellesskap. Vår kultur har monopolisert sannheten, og på arrogant vis fremstiller den seg selv som rasjonell, objektiv og universell.

Antropologen Marimba Ani (1994) har gjort en holistisk analyse av europeisk kultur, og finner at denne kulturen er imperialistisk i sin essens. Europas intellektuelle imperialisme består i framstillingen av europeiske interesser som objektive og universelle, og effekten er at det europeiske verdensbildet internaliseres av afrikanere. Imperialismens suksess avhenger av kulturelle våpen i like stor grad som militærmakt, fordi kulturen bærer regler for tenkning. Kulturell imperialisme begrenser dermed kreativiteten og ødelegger mulighetene for å handle hensiktsmessig og i egeninteresse hos dem som er utsatt for den. Mental frigjøring kan oppnås gjennom frigjøring fra de eurosentrisk epistemologiske antagelser, og afrikanere trenger derfor å lære den europeiske tenkningens og atferdens natur for å kunne forstå Europas effekt på deres evne til å tenke selv.

Anis tese er at det ligger noe bak den tilsynelatende heterogeniteten i europeisk kultur, og at det er denne essensen som gjør den europeiske imperialismen så suksessrik. Studien viser at den imponerende europeiske orden, dens overveldende konsistens og dens ideologiske styrke gir den en grad av makt som er usammenlignbar i dagens verden. Det som tas for gitt, det vanemessige, er ofte usynlig og implisitt, men det har likevel stor innflytelse på kulturens medlemmer. Disse vanemessige responser oppleves ofte som om de er medfødte, instinktive eller "naturlige". Frantz Fanon (1967) påpeker derimot at det kollektive ubevisste rett og slett er summen av fordommer, myter og kollektive holdninger i en gruppe. Essensen som Marimba Ani snakker om er derfor fullstendig kulturell, altså lært, og har ingenting å gjøre med biologisk rase som sådan. Likevel har denne dypstrukturen en sterk innflytelse på kulturelle tankemønstre, som ordner erfaring på en meningsfylt måte og definerer virkeligheten for individene. Europeisk kultur er unik i sin bruk av kulturell tenkning for å hevde politiske interesser. Denne kulturen har den mest aggressive ideologien, og dens nesten fanatisk politiske og konfronterende bevissthet betrakter all kulturell annerledeshet som fiendtlige interesser. I tillegg skjules den vestlige kulturelle nasjonalismen bak en universalistisk retorikk, noe som gjør det vanskelig for andre grupper å forsvare seg mot den.

Dette er nøkkelen til den ideologiske røde tråden som gjennomsyrrer hele den europeiske kulturen, og som utgjør imperialismens kjerne. Europa har brukt sin kulturelle logikk på en spesielt aggressiv måte. I alle kulturer internaliseres den kulturelle logikken av kulturens medlemmer, og styrer deres kollektive atferd fra underbevisstheten. Men i den europeiske kulturen blir den kulturelle logikken gjenoppdaget av forskere og intellektuelle, som forveksler den med en universell tenkemåte, og presenterer den overfor verden som uni-

verselle standarder for logikk, rasjonalitet og sannhet. På denne måten får det europeiske verdensbildet en ideologisk kraft også utenfor sin egen kultur, fordi den kan påtvinges andre som universell, kritisk og selvbevisst. Samtidig skjules moralismen og eurosentrismen bak denne pseudouniversalismen. Ani ser også på forholdet mellom hva europeere sier og hva de gjør, og konstaterer at det manglende samsvar mellom ord og handling er spesielt viktig å forstå for folk fra kulturer som mangler denne retoriske og hyklerske komponenten. Hun konkluderer med at ideene om framskritt og universalisme er Europas fremste intellektuelle våpen. Denne tolkningen av europeisk kultur relaterer dens ekstreme rasjonalisme direkte til dens intense imperialistiske atferd mot andre. Det er verdt å merke seg at noen av Europas fremste intellektuelle vil si seg enig i denne analysen.

Konklusjon

Thomas Hylland Eriksen (2002b) er selverklært kulturimperialist, men han er ærlig nok til å innrømme at universalistisk retorikk skjuler eurosentrisme. Men når han hevder at vi ikke har noe alternativ til å være kulturimperialister, tar han feil. Selv om det er en lang og vanskelig prosess, er det mulig å avlære vår kulturelle arroganse. I så fall må vi først bli bevisst på at den eksisterer, og det kan vi gjøre ved å ta den afrosentriske kritikk på alvor. Det kan være lurt å tenke seg om hvorvidt vestlige verdier egentlig er verdt å gjøre seg til imperialist for. De opprinnelige menneskelige verdiene åndelighet og kollektivismen har vi mistet på veien

i vår individualistiske streben etter materielle verdier. Mange mennesker i Vesten føler i dag et savn etter disse verdiene som fortsatt finnes i afrikanske kulturer, og det er kanskje dette som gjør Rastafari så tiltrekkelige for mange unge hvite menn og kvinner?

Referanser

- Afrikan Youth in Norway, L. Gurah, H. N'jie og A. Busingye Lydersen (2003), 'Den hvite manns historie', *Dagbladet* . Oslo 5. des. 2003.
- Akbar, N. (1996), *Breaking the Chains of Psychological Slavery*, Mind Productions, Tallahassee, Florida.
- Ani, M. (1994), *Yurugu—an African Centered Critique of European Cultural Thought and Behavior*, Africa World Press, Trenton, New Jersey.
- Eriksen, T. H. (2002a), 'Afrika og anti-eurosentrismen', *Morgenbladet* . Oslo oktober 2002. Også på <http://folk.uio.no/geirthe>.
- Eriksen, T. H. (2002b), 'Confessions of a useful idiot', *LBC Newsletter* . Uppsala University, October 2002. Også på <http://folk.uio.no/geirthe>.
- Fanon, F. (1967 [1952]), *Black Skin White Masks*, Grove Press, New York.
- Wilson, A. (1993), *The Falsification of Afrikan Consciousness*, Afrikan World Info Systems, New York.